

Quan l'acció implica reconeixement. Matisos i reflexions de la creació artística amb les persones¹

Marta Ricart

Les propostes creatives que es realitzen conjuntament amb persones, entitats i col·lectius socials cada cop són més visibles en el nostre context. Davant d'aquesta realitat, l'article pretén reflexionar sobre la gran varietat de matisos que prenen, per tal d'orientar d'una manera honesta posicions, estratègies i relacions que comportin una millora social.

1. Pràctiques i processos

Cada cop més, en el nostre context, s'estan desenvolupant projectes que, des d'espais educatius diversos, utilitzen les arts com a dinàmica i estratègia de treball. Les arts, en aquests espais, no són utilitzades com una finalitat en si mateixes, com una tècnica per ser apresada i perfeccionada, sinó com un llenguatge a través del qual desenvolupar

aspectes que tenen a veure amb la comunicació, la relació, la comprensió, etc.

Si mirem el panorama de propostes i projectes que s'estan desenvolupant recentment en el nostre país, podem veure com el teatre, la dansa, les arts visuals, la música, etc. prenen formats diversos per ser reapropiats i possibilitar nous espais i marcs de relació i comprensió entre les

¹ Aquest article pretén presentar un seguit de reflexions i estratègies importants de tenir en compte en la creació artística que es proposa amb les persones. Tot i la pretensió de parlar d'arts en plural per englobar la diversitat de llenguatges i manifestacions artístiques, es pot entreveure la trajectòria de l'autora en les arts visuals en el rerefons de l'escriptura.

■ **Marta Ricart**, artista, investigadora i formadora. www.martaricart.cat.

persones. Propostes que compten amb la participació de professionals diversos, la implicació d'artistes i la posada en marxa de mecanismes de complicitat que en molts casos generen nous espais on les arts són viscudes.

Enfocant els llocs des d'on es creen algunes de les propostes, podem fer-nos una idea del mapa general que tenim en el nostre context. Sense pretendre crear una classificació rígida, una mirada a les tipologies de propostes i entitats que tenim al nostre país ens donarà una idea dels principals agents que treballen en aquesta línia i la diversitat de propostes que s'acaben generant:

► **Espais creats específicament des de les arts (teatre, circ, arts visuals, dansa, etc.) per fomentar la creació i l'adquisició de llenguatges de creació específics.** Són espais oberts i híbrids que, ubicats en un barri o entorn específic, presenten produccions, fan formació, realitzen projectes o s'obren a altres col·lectius.

Dins d'aquesta tipologia, trobem l'*Ate-neu Popular 9 Barris*, de Barcelona, d'àmplia trajectòria en l'àmbit del circ i un exemple de creació d'un espai cultural gestionat per una entitat formada pels veïns i veïnes del barri que ofereix específicament formació a través del circ i el circ social, entre altres coses. També a Barcelona, concretament al barri del Raval, l'*Almazen* és una associació creada arran del projecte La Ciutat de les Paraules i que obre les portes al barri a través del cinema experimental, la narració oral, el microcirc i el clown. Des del teatre, el *Forn de teatre Pa'tothom*, de Barcelona, proposa cursos, realitza tallers i intervé en una gran quantitat de projectes a través del teatre de l'oprimit. A Eivissa, *El Xiringuito. Teatre i Comunitat* parteix del teatre social per formar i dinamitzar tot tipus de persones i col·lectius. Des de les arts visuals, l'entitat *Experimentem amb l'Art* és un espai de referència en la formació, la difusió i la dinamització de l'art contemporani i els processos creatius al barri de Gràcia de Bar-

Monogràfic

A cop d'art

▼ Foto: Marta Ricart. Projecte Escòpics.

celona. Tornant al barri del Raval, *Xamfrà. Centre de Música i Escena del Raval* és una iniciativa de la Fundació l'Arc que s'obre al barri per possibilitar la formació i la creació de propostes creatives a través de la música, el teatre i la dansa. Des d'una altra perspectiva, *La Casa Amarilla* s'obre com una entitat multicultural a Barcelona que desenvolupa projectes artístics socioculturals i de cooperació, i que es proposa com un enllaç entre Europa i l'Amèrica Llatina.

► **Professionals de les arts que realitzen cursos, tallers i projectes en casals, espais educatius, centres cívics, etc.** Es tracta de professionals que, des d'una disciplina concreta o des de la transversalitat de llenguatges, traslladen aprenentatges professionals a contextos socials.

Destaca la interessant proposta de Josep Maria Aragay anomenada *Basket Beat*, on Aragay, mitjançant l'aprenentatge de la música i el ritme en diferents contextos

i col·lectius socials i a través de pilotes de bàsquet, aporta un plantejament que va més enllà de la música.

Des del cinema, destaca el grup de cinema de l'espai de gent gran del barri de Sant Antoni de Barcelona, que han creat una productora (ESA Produccions) amb la supervisió de Talatala Filmmakers.

També *La Xixa Teatre*, en constant procés d'investigació, parteix del teatre com a eina d'intervenció social. En una línia similar, *Transformas i Impacta Teatre* parteixen de la relació entre teatre i transformació. *L'Aranya Creació* parteix de l'educació com a eina de canvi, situant-se des dels feminismes i la pau conflictual. Des de la dansa, *Dansalut* desenvolupa projectes a mida en el vincle entre la dansa i el moviment en els àmbits pedagògic i social.

► **Espais educatius que puntualment o de manera contínua fan servir estratègies artístiques i que conviden artistes per desenvolupar processos específics.** El Grup de Teatre Social de *Femarec*, compta amb una important trajectòria. Des de l'any 1997 i sota la coordinació de *Glòria Rognoni*, treballa amb un col·lectiu de discapacitats psíquics i amb trastorns mentals del Centre Especial de Treball de l'entitat.

El *TEB* del barri del Raval de Barcelona també compta amb una important trajectòria de processos realitzats amb joves del

barri a través de l'audiovisual i la música, entre altres disciplines, i que es desenvolupen amb la col·laboració de diferents professionals.

Per altra banda i en l'educació formal, l'escola pública *El Martinet* de Ripollet o l'*Escola Cooperativa El Puig* d'Esparreguera són referents en l'àmbit escolar pel fet d'incorporar, convidar i partir de la pràctica artística per a la creació de projectes educatius transversals amb els i les alumnes. En les seves propostes, conviden artistes i diversos professionals a compartir aportacions i interessos per generar processos de coneixement compartits.

► **Espais institucionals creats per establir ponts entre art i educació, contribuir a generar experiències i reflexionar sobre les pràctiques.** Són centres culturals o espais de creació pensats per potenciar els recursos i la realització de projectes que vinculin l'art amb l'educació de manera específica.

Destaquen el *Centre d'Arts Contemporànies de Vic ACVIC*, el *Centre d'Art de les Terres de l'Ebre Lo Pati* o el Programa d'artistes en residència *Fabra i Coats*, que potencia el desenvolupament de processos creatius d'artistes en centres de secundària de la ciutat de Barcelona.

► **Projectes específics creats per artistes i/o educadors.** Es tracta de projectes concebuts per artistes i professionals de les arts.

Monogràfic

A cop d'art

Destaquen el *Projecte Emetis*, que mitjançant estratègies creatives treballa la sexualitat amb joves i adolescents; el projecte *Granja de l'espectacle. Dansa integrada*, de l'equip d'Alta Realitat, o *Idensitat*, projecte d'art que experimenta formes d'incidir en el territori en les seves dimensions espacial, temporal i social mitjançant propostes creatives.

En els darrers anys, al nostre context s'han anat generant debats sobre les arts i la cultura que posen de manifest la necessitat actual de comprendre i reorientar les pràctiques culturals al nostre país.

► Artistes o col·lectius d'artistes que basen la seva creació en la relació entre l'art i les persones.

Entre altres, destaquen *Sinapsis*, entitat de recerca i producció de les pràctiques artístiques i culturals col·laboratives contextuals; *La Fundició*, cooperativa que parteix de l'encreuament de les pràctiques artístiques i culturals i l'educació, o *Les Salonnières*, col·lectiu artístic interdisciplinari que desenvolupa projectes artístics i educatius en múltiples àmbits.

► Associacions, fundacions, plataformes creades per potenciar les propostes, intercanviar recursos i comunicar una perspectiva d'actuació.

Hi trobem l'associació *Artibarri*, creada el 2004 i que agrupa una gran quantitat de col·lectius i persones de diferents àmbits de les arts sota el lema de la transformació social; *Comusitària*, espai de referència en

la creació comunitària i específicament centrat en la música que aporta un interessant arxiu documental de pràctiques i estratègies de reflexió a nivell internacional; *Arquitecturas Colectivas*, una xarxa de persones i col·lectius que promouen la construcció participativa de l'entorn

urbà; *Trans Art Laboratori*, plataforma per donar suport i difondre els artistes i les pràctiques artístiques col·laboratives; *Rebobinart*, plataforma d'art urbà, i *Marge Contemporani*, espai d'investigació de l'activitat artística i la seva aplicació en diferents àmbits.

ALGUNS EXEMPLES. PROJECTES QUE GENE-REN PROCESSOS DOBLES DES DE LES ARTS

Quan les arts se situen en contextos específics com a llenguatge i estratègia d'aprenentatge i coneixement amb les persones,

prenen formats diversos però generalment treballen en una doble direcció. Per una banda, el procés intern de les persones i del grup, que mitjançant un procés artístic relaciona, interactua i reinterpreta la seva realitat; per l'altra, la possibilitat de visibilitzar, mostrar i manifestar un aspecte important des del punt de vista dels participants, per contribuir a ampliar la percepció sobre una determinada realitat.

Des d'aquest doble vessant de treball, breument apunto tres projectes que es desenvolupen amb col·lectius diversos i possibiliten un treball profund:

► **Dialògiques. Accions i Diàlegs d'Art.** Es tracta d'una proposta de l'associació Experimentem amb l'Art (Barcelona) adreçada a un grup de nois i noies amb discapacitat intel·lectual de l'Escola Oberta d'Educació Especial Moragas, de Barcelona. La proposta s'ha desenvolupat al llarg d'aquest curs acadèmic i ha previst la implicació dels participants en un procés de creació artísticoescultòric a través de la vinculació de l'artista Berta Sumpsi.

El projecte ha partit d'una doble finalitat. D'una banda, treballar educativament l'art com a font d'estímul intel·lectual i d'ampliació de vivències per a persones amb discapacitat; de l'altra, fomentar les relacions entre persones amb i sense discapacitat mitjançant dinàmiques que fomentin la tolerància i l'empatia.

Al llarg del procés, els participants han format part d'una proposta de creació compartida que parteix de la joieria contemporània i la reinterpretació de l'objecte en la nostra realitat quotidiana.

► **D'Avui per Demà.** És un projecte realitzat pel Forn de teatre Pa'tothom (Barcelona) i adreçat a un grup de joves d'entre setze i vint-i-dos anys derivat d'entitats i serveis socials.

Al llarg de la proposta, els joves s'endinsen en una formació anual de teatre que finalitza amb la presentació d'una obra. En aquest procés, el teatre de l'oprimit d'Augusto Boal i la pedagogia de l'oprimit de Paulo Freire possibiliten un treball profund d'interpretació de la pròpia realitat i una presa de posició crítica. Fruit d'un treball intens basat en el diàleg, s'acaba creant una obra de teatre. Aquest any, l'obra, titulada *Operació Salfumán*, tracta la repressió policial viscuda per joves, especialment els del Raval. El procés que s'ha viscut amb el grup de joves mitjançant el teatre ha permès analitzar el conflicte i les diferents accions que el fan visible i aprofundir-hi, tot comprenent-lo des de l'anàlisi estructural d'una realitat viscuda.

► **Grup de Teatre Social de Femarec.** D'àmplia trajectòria, el Grup de Teatre Social es dirigeix a persones de l'entitat amb discapacitat psíquica i intel·lectual. Dirigit per Glòria Rognoni, el Grup cada any repre-

Monogràfic

A cop d'art

senta una obra de teatre que s'encamina en una doble direcció: per una banda, treballar amb les capacitats de tots els participants del Grup i, per l'altra, mostrar les àmplies possibilitats de les persones amb aquest tipus de discapacitat. Segons comenta la directora, és una eina perquè el públic també canviï la seva escala de valors respecte a la discapacitat.

Partint de la improvisació i d'un treball intens amb la realitat de cadascú, es creen sessions que possibiliten comprendre i comprendre's d'altres maneres. La possibilitat de fer visible una realitat viscuda a través del teatre és valorada pels seus participants, que opinen que el teatre els permet viure i encarar les seves realitats de maneres diferents.

La vinculació de professionals reconeguts de les arts escèniques ha possibilitat la creació de produccions de qualitat que s'han representat a teatres com el Teatre Victòria de Barcelona.

Es tracta de propostes que, més enllà d'apropar les arts per fer-ne una eina de relació i interpretació, possibiliten trencar amb les jerarquies, les barreres i les fronteres que sovint col·loquen la cultura en espais allunyats

de certs sectors socials. La possibilitat de ser actor i creador des d'una qualitat professional permet obrir les portes a una altra manera de comprendre i fer cultura, que té més a veure amb les persones i les seves realitats.

2. Reflexions per continuar aprenent. Matisos i reflexions que cal tenir en compte

CERCANT ESTRATÈGIES DE CREACIÓ

En els darrers anys, al nostre context s'han anat generant debats sobre les arts i la cultura² que posen de manifest la necessitat actual de comprendre i reorientar les pràctiques culturals al nostre país. En alguns d'aquests debats, es reflecteix la important separació que fins avui dia en molts contextos presenten les arts respecte a les persones. Des d'institucions com els museus, les galeries, els centres d'art, es parla d'apropar l'art als públics, de fer-lo més accessible.³ Des de l'educació, es parla de la necessitat de tenir estratègies i recursos per generar processos a partir de les arts.⁴

2 Com per exemple la jornada de debat titulada "El sentit de la cultura", celebrada al CCCB l'octubre del 2013, o l'intens debat generat a partir de la primera exposició del "nou Santa Mònica". SERRA, Montserrat. "El desmantellament de la cultura" [en línia]. *Vilaweb* <<http://bit.ly/1vcViz6>> [Consulta: maig 2014].

3 Citant ROGOFF, Irit. "El Giro" [en línia]. *Arte y Políticas de Identidad*, vol. 4 (juny 2011), pàg. 253-266. L'autora comenta que sovint els museus o altres espais culturals s'encarreguen de representar les persones que queden fora del sistema tot dirigint-se a les audiències privilegiades.

4 Aspectes que sovint falten en la seva formació com a professionals o que actualment formen part del debat curricular a les escoles on les matèries artístiques tenen poca presència.

Alguns artistes, de construir dinàmiques en col·laboració amb altres espais o institucions on les arts entrin en relació amb diferents contextos. Aquestes necessitats posen de rellevància una distància que separa sovint la creació artística de la societat, del dia a dia, de la quotidianitat. Una distància que segons Jordi Oliveras⁵ també ve provocada per alguns sectors de la creació cultural que han acabat generant un relat autònom i tancat en si mateix i que no resulta accessible ni interessant per a la majoria de la població.

Els debats, però, son complexos, ja que quan parlem de cultura i creació també estem parlant de política i ideologia, els marcs a través dels quals s'estructuren i prenen sentit les diferents pràctiques artístiques i culturals, entre altres aspectes. Davant d'aquesta realitat, podem dir aleshores que avui en dia, encara que disposem d'una àmplia varietat de recursos, som hereus de

models culturals jeràrquics que situen les arts en espais allunyats de la majoria de les persones? Què significa aquest allunyament?

**Quan diem que les persones que
atenem des de l'educació social
són protagonistes dels seus propis
processos, el que fem és una declaració
de principis, que han d'estar alineats
amb les institucions on treballem.**

Si ens mirem més a fons el que implica la distància que sovint ens situa al marge de les arts, veurem que va més enllà del model cultural que qüestionem, i que s'engloba sota un paradigma més ampli. Concretament el marc de pensament a través del qual s'ha estructurat la nostra societat en els darrers anys.⁶ Un paradigma que comento aquí de manera breu i que s'ha construït a partir de la visió, la mirada. Un sentit que ens col·loca com a subjectes, allunyats, contempladors i espectadors

5 GARCÉS, Marina [et al.]. *El sentit de la cultura: entrevistes als participants del debat: setembre de 2013* [vídeo]. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 2013. <<http://bit.ly/1ruvJU4>> [Consulta: maig 2014].

6 Per aprofundir més en aquest tema, vegeu LLADÓ, Bernat. *Franco Farinelli. Del mapa al laberinto*. Barcelona: Icaria, 2013.

Monogràfic

A cop d'art

del nostre entorn. Uns subjectes que mirem i acabem intervenint dins d'un ventall d'opcions proposades prèviament (Garcés, 2011).⁷ La distància, per tant, comporta una posició, un posicionament i un reduït marge d'actuació que no sols és present en les arts, sinó en la majoria d'espais, institucions i disciplines en què ens movem. Tenint present tot això, es fa necessari comprendre els rols i les posicions que com a subjectes acabem adoptant en determinats contextos. Cal qüestionar-se, per tant, si els marcs en què ens movem comporten una implicació, una capacitat d'incidir o un compromís, o si per contra ens situen en una posició còmoda i immobilitzadora.

Tenint present el context dins el qual s'inscriuen una gran quantitat de produccions o creacions artístiques i culturals, des de les arts, alguns creadors sentim la necessitat d'un canvi que reflecteixi la caducitat d'un model cultural contemplatiu allunyat de les persones i que demana un diàleg, una posada en relació i una apropiació. Una necessitat que parteix de crear ponts entre diferents contextos, generar experiències noves des de les arts, que trenquin les fronteres de l'incomprensible, l'invisible, i situïn, en l'experiència i l'aproximació, un

nou espai per a la cultura. Aquestes experiències demanen una important revisió del sentit que donem a la cultura i del lloc que aquesta ocupa en el nostre país i en el model de societat que vivim, i també consideren la creació com un acte de generositat, intercanvi i apropiació.⁸

Aquests ponts tan necessaris, a la pràctica, prenen múltiples formats, entre altres: creació de produccions d'art social que reflecteixen problemàtiques o temàtiques socials, projectes de creació a demanda de col·lectius o grups amb necessitats específiques, tallers i cursos per a no professionals o creacions que es desenvolupen de manera col·laborativa amb persones i on aquestes formen part de tot el procés de creació de manera horitzontal. En aquestes últimes és on enfoco el present article. Concretament en les propostes de creació que es desenvolupen de moltes maneres diferents amb persones, i que posen a l'abast llenguatges i possibilitats per reinterpretar i repensar des de l'apropriació i la creació compartida. Propostes on la cultura es viu i es ressignifica, per construir nous espais de creació que parteixen de les persones i on l'experiència involucra una diversitat d'aspectes que van més enllà de la mateixa creació.

7 GARCÉS, Marina; ERASO, Santiago. "Hacer mundos. Implicación contra participación". Medialab Prado [audio podcast] <<http://bit.ly/ZsIDeK>> [Consulta: maig 2014].

8 Aspectes que porten a repensar el rol de l'artista, la seva identitat, així com la seva supervivència econòmica en la cerca d'altres mecanismes de finançament de la seva pràctica.

UN REREFONS QUE VA MÉS ENLLÀ DE L'OBJECTE ARTÍSTIC

Anant una mica més endavant, cal plantejar-nos per què des d'un sector de la cultura i l'educació trobem tan necessari que les arts i els diversos llenguatges artístics formin part de les persones. Què aporten les arts que les fa tan necessàries però alhora tan poc reconegudes en el nostre context?

Fa unes setmanes una professora d'una escola pública de primària em comentava la seva fasciació per un projecte que l'Escola Cooperativa El Puig d'Esparreguera ha creat al voltant de la figura de Pau Casals. Una fascinació que comparteixo aquí per tal d'exposar el que em sembla l'element clau on desemboca l'important paper que prenen les arts i la cultura a la nostra societat i que ens trasllada més enllà dels productes culturals o els objectes artístics en si mateixos.

L'escola va partir de la figura del compositor Pau Casals, per comprendre una gran quantitat de temes, preguntes i reflexions

que anaven més enllà del compositor i que permetien establir ponts amb la seva contemporaneïtat. Adaptant la proposta a cada grup d'alumnes, les mestres prenen Pau Ca-

Sigui quin sigui el context en què es creen les propostes, les pràctiques artístiques que es realitzen amb les persones generen experiències de relació i intercanvi que situen les arts en una proximitat.

sals com un enllaç que portava a comprendre molts més aspectes que la seva música i la seva persona i que el vinculaven amb el món, el context del seu moment i el seu pensament, entre altres aspectes. Un pensament que, en lloc de ser explicat o estudiat, els i les alumnes han viscut a través de l'habilitat de les mestres per traspasar-lo metodològicament a la vivència. Un pensament que parla de posar en valor l'especificitat de les persones, el valor de cadascú en el centre,⁹ que no és sinó

⁹ Concretament, un fragment de la cita de Pau Casals que referenciava la proposta diu: "Ets una meravella. Ets únic. En tot el món no hi ha un altre nen com tu. En tots els milions d'anys que han transcorregut mai no hi ha hagut un altre nen com tu. [...] Pots arribar a ser un Shakespeare, un Miquel Àngel, un Beethoven. Tens capacitat per arribar a ser-ho. Sí, ets una meravella. I quan creixis, pots ferir un altre que és, com tu, una meravella?". Escola El Puig [en línia]. Esparraguera: Escola El Puig. <<http://www.escolaelpuig.cat>> [Consulta: maig 2014].

Monogràfic

A cop d'art

des de la vivència que el podem experimentar. D'aquesta manera, els i les alumnes no han estudiat Pau Casals en un projecte, sinó que han comprès, a través de sentir i experimentar, aspectes complexos que tenen a veure amb les arts i van més enllà de les se-

nes generen experiències de relació i intercanvi que situen les arts en una proximitat, però alhora s'enfoquen des d'una interpel·lació amb cadascú com a individu per la seva especificitat. Enfocant el valor humà i el sentir des de la cultura, podem traspasar la mirada llunyana,

per crear diàlegs des de la pròpia especificitat de cadascú que comportin una interlocució real i un reconeixement. Aquest aspecte, que traspassa els mateixos objectes artístics i culturals, ens ajuda a comprendre l'important valor que té la creació com a llenguatge de coneixement i reconeixement.

La cultura no deixa d'estar present en la manera com donem sentit i vivim el nostre dia a dia, no està separada del que fem i vivim. La fem nosaltres.

ves qualitats formals. Que donen sentit a un llenguatge artístic que arriba a les persones sigui quina sigui la seva condició perquè ens interpel·la pel que som.

Una experiència que situa les persones com a protagonistes, en lloc dels objectes, els instruments, i els artefactes, i que comporta un important canvi de perspectiva que col·loca aspectes com la cura, la relació i el diàleg en el centre d'una pràctica educativa horitzontal.

D'aquesta manera, sigui quin sigui el context en què es creen les propostes, les pràctiques artístiques que es realitzen amb les perso-

nes, com a eina d'implicació i comprensió d'una realitat més àmplia que ens engloba com a persones i ens condueix a la responsabilitat de les nostres accions.

CULTURA I IMPLICACIÓ

Segons Goldbarg (2007),¹⁰ les experiències comunes de la humanitat són les bases materials per a tota cultura. El llenguatge, l'art, els sistemes de creences, els valors, els costums, el vestuari, el menjar, la construcció de l'entorn, etc. La cultura té a veure amb una construcció i alhora amb la creació de significat. Amb la manera com donem sen-

10 GOLDBARD, Arlene. "Converging worlds: art, politics and community" [en línia]. *Arlene Golbard: here to get your hopes up* <<http://bit.ly/1pjEEYJ>> [Consulta: 2014].

tit al nostre entorn i a nosaltres mateixos. Però sovint no la integrem com a procés de creació de significats en els trànsits en què estem immersos dia a dia. La fem llunyana, distant, dissociada de les estratègies normatives que constantment estem vivint en el nostre context. Des d'algunes perspectives, la cultura es proposa com una alliberació del pensar restrictiu i normatiu que predomina en molts espais; la cultura entesa com a element alliberador. Però si la situem en la proximitat, la cultura no deixa d'estar present en la manera com donem sentit i vivim el nostre dia a dia, no està separada del que fem i vivim. La fem nosaltres.

És des d'aquesta perspectiva que la cultura parteix d'una implicació en el procés de comprendre el sentit que cada dia donem a les nostres accions i la nostra quotidianitat. Partir de la cultura com a mecanisme per comprendre la relació que establim diàriament amb el nostre entorn ens situa en un rol actiu que va més enllà del coneixement de llenguatges, tècniques o estratègies artístiques. Un aspecte clau que sovint

traspassa les creacions artístiques amb les persones en traslladar allò que s'ha compartit a la realitat viscuda per cadascú.

Una implicació, segons comenta Garcés (2011:6),¹¹ que es crea des de l'experiència i que l'autora descriu com una acció viscuda que ens vincula i ens posa en relació: "[...] descubrir que la distancia no es lo contrario de la proximidad y que no hay cabeza que no sea cuerpo. Es decir, que no se puede ver el mundo sin recorrerlo y que sólo se piensa de manera inscrita i situada". Una implicació que comporta una posició i que ens col·loca en un paper actiu. Alhora que posa en qüestió si la cultura es crea per a les persones o és de les persones. Un procés que, segons Verwoert (2011),¹² parla des del concepte de testimoniatge i que segons l'autor les institucions actualment s'encarreguen d'apagar, pels alts i baixos emocionals que sovint comporta. Una acció que no té per què seguir una única trajectòria i que mitjançant l'activació de llenguatges i interessos promou la diversitat de diàlegs i manifestacions.¹³

11 GARCÉS, Marina. "La honestidad con lo real" [en línia]. *Espai en blanc*. A: <<http://bit.ly/103xrqb>> [maig 2014].

12 VERWOERT, Jan. "Saber es sentir, también tanto si queremos como si no. Sobre el hecho de presenciar lo que se siente y la economía de la transferencia". *En torno a la investigación artística. Pensar y enseñar arte: entre la práctica y la especulación teórica*. Barcelona: Museu d'Art Contemporani; Bellaterra (Cerdanyola del Vallès): Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 2011.

13 En aquest punt, però, esdevé clau plantejar-se el criteri de la qualitat, de la professionalitat entesa com a capacitat d'aprofundir i comunicar d'una manera clara i entenedora. En una societat culturalment rica i implicada, la sensibilitat envers aquest tipus de pràctiques pot generar aportacions interessants des de diferents àmbits. Depèn de les mateixes persones si les acaben professionalitzant. Però l'interessant és la consciència del lloc on es vol arribar o s'ha arribat en aquest procés.

Monogràfic

A cop d'art

Cal distingir, però, que en el mateix procés de creació hi intervenen múltiples variants que la fan interessant depenent de la intenció amb la qual es promouen o es realitzen. Així, podem parlar d'un resultat professional que implica un domini del llenguatge, d'una tècnica i un procés, però també de la rellevància que pren posar en relació un procés com a impuls, activador de reflexions i de canvis en si mateix. Davant l'àmplia diversitat de propostes que des de la música, la dansa, el teatre, el circ, les arts visuals, la performance, etc. plantegen un treball d'apropiació de llenguatges des de les persones, cal tenir present els matisos que prenen i que fan que parlem de diferents estratègies: procés de creació, producte artístic, procés de reflexió, procés d'implicació, etc. No totes les propostes que es realitzen són art ni tenen per què ser artístiques encara que utilitzin llenguatges de creació per comunicar, dinamitzar o crear. Cal tenir present que darrere hi ha un llenguatge i una tècnica que comporta temps d'aprenentatge i estratègies específiques. La qualitat esdevé un criteri que cal tenir en compte en el transcurs de la mateixa acció. Una elecció lligada a la intenció de la proposta i al recorregut que acaba prenent.

CONCEPTES I APROPIACIONS

Tot i la varietat d'iniciatives i trajectòries que des de les arts es proposen una connexió, intercanvi o implicació amb les per-

sones, necessitem conceptes, noms des dels quals reconèixer-les i situar-les.

En contextos anglosaxons trobem una important bibliografia en què els termes *acció comunitària*, *community arts*, *desenvolupament cultural comunitari*, *animació comunitària*, *treball comunitari*, *art col·laboratiu*, etc. engloben un seguit de pràctiques, accions i projectes de creació que es desenvolupen de manera conjunta entre educadors, artistes i persones, grups i col·lectius diversos. Cadascuna d'aquestes denominacions presenta matisos que parlen del context, la metodologia i l'estratègia de desenvolupament. Es creen en espais diferenciats i comprenen accions diverses dins d'una intenció similar.

Per esmentar alguns d'aquests conceptes, trobem el terme *arts comunitàries*, utilitzat en contextos anglòfons per parlar dels processos que involucren les persones en el desenvolupament d'una tasca artística concreta. Contrastant amb l'anterior, en contextos francòfons s'utilitza el terme *animació comunitària*, provinent de l'animació sociocultural i els moviments d'educació popular dels anys seixanta i que planteja promoure la funció d'actor social. Des de la pedagogia crítica, trobem les nocions de *treball cultural* i *acció cultural* per emfatitzar el rol de consciència social de les arts i la cultura, entre altres aspectes.

Si mirem el recorregut que des de les arts visuals s'ha anat creant en un con-

▼ Foto: Marta Ricart. Reporters i reporteres de la gent gran de Solsona.

text occidental, les arts en comunitat o les pràctiques artístiques comunitàries comencen a emergir a principis dels anys setanta, moment en què es van desenvolupar processos que contrastaven amb el model d'exhibició modernista presentat als museus i les galeries. Des d'aquest tipus de propostes, l'art es comprenia com una eina per al canvi social i els processos artístics es definien per la creació desenvolupada per artistes conjuntament amb col·lectius i grups de persones en diferents contextos. Cal dir que, anteriorment, trobem artistes i moviments artístics que de-

senvolupen creacions, propostes i reflexions amb la intenció d'aproximar art i vida, art i societat. Des d'aleshores han tingut lloc una gran quantitat de pràctiques, accions i projectes que cal comprendre des del context en què han estat creats. En aquestes es fa necessària una revisió que tingui present el que han suposat quant a la relació dels artistes amb les persones, com s'han creat els processos d'apropiació, d'implicació, etc. Es tracta de propostes sobre les quals val la pena reflexionar per comprendre la importància de la diversitat d'elements que entren en joc i de

com la mateixa pràctica construeix una relació pedagògica i educativa concreta que situa clarament els termes de l'acció.

De manera transversal, el concepte de comunitat és present en la majoria de propostes per centrar l'enfocament de la pràctica

Cal tenir present el tipus de subjecte al qual va adreçada la proposta o la iniciativa o a partir del qual es formulen els processos que portem a terme.

en grups, col·lectius i entitats, però alhora per comprendre i potenciar una manera d'estar, de relacionar-se o construir conjuntament. El concepte de comunitat implica una relació i una interacció que en alguns casos pretén contrastar l'aïllament, la soledat, la incomunicació que comporta per a moltes persones el model de societat en què vivim. La comunitat, per tant, sovint acaba sent l'espai per a l'acció o el desenvolupament de l'activitat. Però no hi ha

una única manera de comprendre el terme *comunitat*. Kwon (2001)¹⁴ planteja diversos enfocaments de la comunitat que aporten matisos que cal tenir en compte: la comunitat com a categoria social, la comunitat com un grup o organització assentada al

lloc, la comunitat que es crea en el procés de la realització de l'obra i desapareix quan acaba el treball o la comunitat que es crea per a l'elaboració de l'obra i que, semblant a l'anterior, continua després de l'obra com a entitat autònoma independent. Cada proposta

genera uns condicionants i unes relacions diferents. Per exemple i tenint en compte els matisos del concepte de comunitat, en l'obra de l'artista Adrian Piper titulada *Funk lessons*¹⁵ la comunitat emergeix o es crea en el transcurs de l'esdeveniment. En la proposta de l'artista, no hi ha una crida a la permanència (Kravagna, 1998:5),¹⁶ la mateixa acció comporta un encontre i un temps determinat que configura una comunitat eventual.

14 KWON, Miwon. *One place after another. Site-specific and locational identity*. Cambridge / Massachusetts: The MIT Press, 2001. Citat a PALACIOS, Alfredo. *Op. cit.*

15 Una sèrie de performances i conferències en què l'artista ensenyava a diferents grups de persones la història i els moviments del funk.

16 KRAVAGNA, Christian (1999).

L'acció com a aglutinadora d'interessos promou, segons l'autora, la possibilitat de crear grups, col·lectius o comunitats que comparteixin inquietuds i es defineixin per un interès conjunt, no tant per una identitat. Aquest fet planteja una perspectiva interessant de tenir en compte i que posa de rellevància els criteris pels quals generalment ens reunim, ens ajuntem o agrupem.

“[...] Se trata de pequeñas comunidades ontológicas propulsadas por el deseo y la curiosidad, fortalecidas por un tipo de empoderamiento que nace del desafío intelectual. El sentido de reunirse en torno a una curiosidad es precisamente el de no tener que reunirse en torno a una identidad” (Kwon, 2001:259).

Però cal tenir present el doble espai en què es mouen les propostes, ja que sovint es plantegen des d'una mirada externa, grupal, per orientar accions encaminades al canvi social. Però en darrer terme estem parlant de processos de canvi personal a través d'una experiència que es desenvolupa en el marc d'un grup, col·lectiu, etc. i que possibiliten compartir un espai i un temps on posar-se en relació i interactuar.

EIXOS COMUNS

Segons Elliot Eisner,¹⁷ la creació artística es comprèn des del trasllat de la qualitat de l'art a una manera de fer. Una situació on s'interactua, s'interacciona i es viu. Un procés que implica fer, rebre i comunicar i que, per tant, passa a ser un acte performàtic de consciència, de direcció, d'orientació i de transformació.

Tot i tenir present la diversitat de formats, estratègies i matisos que presenten les propostes de creació desenvolupades amb persones, podem parlar d'uns eixos comuns. En aquest apartat n'esmento alguns:

- La creació artística. Des d'una gran varietat de llenguatges, possibilita una pràctica i una acció testimonial (Verwoert, 2011).¹⁸ Una experimentació que ens permet col·locar-nos, comprendre'ns i comprendre el món des de dins, situant-nos no tant des d'una mirada externa com des de l'acció i la implicació. Un punt d'accés senzill a idees complexes (Rogoff).¹⁹
- La dinàmica del procés. Davant la importància del producte a les arts, les dinàmiques processuals vinculen les propostes al desenvolupament de processos educatius.

17 Un dels autors clau que ha contribuït de manera extensa i profunda a la difusió i valoració de l'educació artística.

18 La importància del testimoni per l'autor com a acte de reconeixement. Segons l'autor, “la práctica cultural más íntimamente asociada al acto de recurrir a las fuerzas de la transferencia es el testimonio. Los testigos llegan a saber lo que saben porque les afecta una experiencia en la que algo se les ha transmitido” (Verwoert, 2011:15).

19 ROGOFF, Irit. *Op. cit.*

Monogràfic

A cop d'art

Segons Rogoff (2011:259), “La educación es, por definición, procesual, conlleva un proceso transformativo discreto, encarna la duración y el desarrollo de un disputado interés común”.

- Potencial de canvi. A tots els nivells i de tots els implicats. La comprensió de com el mateix procés implica un canvi per a totes les persones implicades demana també una reflexió sobre la pràctica i en la pràctica. La mateixa acció comprèn una dinàmica de transformació a molts nivells.
- Les dinàmiques d'interlocució. Tant si les propostes s'enfoquen des de la participació, la implicació, la col·laboració, la interacció o la cooperació, plantegen dinàmiques de relació en què es posen en qüestió, des de la mateixa organització, les posicions que pren cadascú a la proposta. Kravagna (1998)²⁰ matisa que la participació fa referència a un tipus de relació que permet que les reaccions del públic, normalment considerat de manera individual, influeixin en l'obra dins d'un rang d'opcions previstes. La col·laboració, en canvi, designa la concepció, producció i posada en marxa d'una obra de persones que en si no tenen una diferència jeràrquica. En darrer

terme, hi ha autors que es proposen la creació directa sense esquemes previs ni intermediacions on el mateix projecte es crea en la mateixa interacció. Segons Crickmay (2003:204),²¹ “llegar sin una idea previa del proyecto, sin unos requerimientos a priori y propiciar que éste emergiese del contacto con el lugar y con las personas. Se trataba de un modelo de práctica artístico basado en escuchar (*listening model*), en conectar con el contexto de una forma abierta y respetuosa”.

- La relació. Com a dinàmica d'aprenentatge en si mateixa, la relació és l'estratègia de coneixement que possibilita col·locar-se un mateix en el transcurs de l'acció. Aquesta implica diàleg, negociació i intercanvi, per arribar a solucions conjuntes o a comprendre el lloc que ocupa cadascú. Però també és estratègia de coneixement en posar en relació un context, un grup de persones i un marc d'acció específic.

PERSPECTIVES I REFLEXIONS

Tenint present l'àmplia diversitat de propostes, col·lectius i estratègies existents, cal posar damunt la taula alguns aspectes que sovint són subjacents a la ideació de processos i que contribueixen a enfocar

20 A: SÁNCHEZ DE SERDIO, Aida. *Política relacional en las prácticas artísticas colaborativas: cooperación y conflicto en el desarrollo de un proyecto de vídeo comunitario*. Director: Fernando Hernández Hernández. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Belles Arts. Departament de Dibuix, 2007.

21 Citat per: PALACIOS, Alfredo (2009).

▼ Foto: Marta Ricart. Formació.

les accions cap una perspectiva o una altra. En aquest punt, resulta necessari explicitar certs mecanismes que acaben prenent l'acció i que sovint acaben generant relacions que poden acabar contradient unes intencions inicials.

Per una banda, cal tenir present el tipus de subjecte al qual va adreçada la proposta o la iniciativa o a partir del qual es formulen els processos que portem a terme. Ellsworth exposa que, en tota decisió sobre una acció educativa, un projecte, es posen en joc uns imaginaris inconscients que formulen un tipus ideal al qual va adreçada. Com en plan-

tejar una possibilitat educativa, posicionem i col·loquem l'altre en un rol, en una posició. Una acció que resulta inseparable del model identitari que s'ofereix i el marc i l'espai que es posen a disposició per pensar-se. En paraules d'Ellsworth, l'acció educativa no es desvincula del model de subjecte que ofereix: “[...] quizá algunas pedagogías y currícula funcionan con los estudiantes no debido a ‘lo que’ enseñan o cómo lo enseñan. Quizá dan el golpe por ‘la persona’ que ofrecen a los estudiantes para imaginarse a sí mismos en términos de ser y de actuar” (Ellsworth, 2005:50).

Monogràfic

A cop d'art

Per altra banda, cal tenir presents les posicions en què, com a impulsors o generadors de processos, ens col·loquem amb relació a la pràctica que acabem desenvolupant. Tal com comenta Sánchez de Serdio (2007:310), algunes pràctiques poden estar originades per un impuls missioner, “en la necesidad de una sanación social debido a la alienación que sufre el arte respecto de la creatividad”. Cal evitar posicions colonitzadores en les relacions que acabem establint amb els col·laboradors i col·laboradores o participants, i que sota una pretesa horitzontalitat acaben col·locant una jerarquia en termes de saber i poder.

També resulta necessari reflexionar sobre les dinàmiques del consens en el transcurs de les propostes. Segons l'autora, hi ha el perill que certes pràctiques d'art social busquin construir el teixit social a través del consens i la construcció d'identitats positives. Aquestes estratègies en alguns casos acaben resultant pacífiques. També resulta necessari preveure la no implicació, la incapacitat o el rebuig per reconèixer la pròpia implicació de la persona en una informació o situació (Ellsworth, 2005:65).

POSSIBILITATS I RECURSOS

El pas de la reacció a la capacitat de crear i transformar esdevé comú en les propostes exposades anteriorment. La possibilitat de partir del moviment i l'acció com a es-

tratègies de canvi, que, orientades a través de llenguatges expressius i comunicatius, obren altres maneres de comprendre i actuar. Però cal tenir present com les diferents iniciatives acaben sent temptejos que permeten aprendre a molts nivells i que poden acabar en petits fracassos positius per aprendre de la complexitat que suposa desenvolupar propostes qüestionadores i revitalitzadores. Els dubtes i els fracassos formen part dels processos i no s'haurien d'obviar pel caràcter positiu que tenen quant a possibilitadors d'aprenentatge a molts nivells.

Cada acció proposada comporta un moviment que, com una ona, marxa en un sentit, i en relació amb les persones és apropiada per possibilitar un intercanvi que estableix un important acte de comunicació.

És necessari, però, optar per una qualitat en aquest tipus de propostes. Una qualitat marcada per la consciència de l'acció, per possibilitar la desjerarquització real de les arts i de les persones. Es tracta d'un treball des de les arts, que requereix ser creat des de dins per possibilitar comprendre i no sols conèixer. Establir accions de permeabilitat a través de les quals les persones sentin i s'apropiïn llenguatges que potencïïn l'expressió i la comunicació d'una gran diversitat de perspectives, i alhora d'una igualtat per allò que som.

En aquest punt considero rellevant no tant popularitzar les arts, difondre-les,

com permeabilitzar-se a través d'elles. Un canvi que suposa una implicació i una vivència i que obre la creació artística a l'immens joc de possibilitats que pren en diàleg amb cada context i persona.

No es tracta de fer públiques les arts ni de demostrar la seva importància, sinó de potenciar l'experimentació d'accions artístiques i creatives que permetin ser i que es traspassin a tots els contextos en què vivim. Possibilitar canvis de rol i perspectives per contribuir a crear i recrear realitats tot sentint que hi formem part i que hi tenim un paper. En últim terme, no perdre de vista que podem canviar-nos i canviar, i que el canvi forma part de les nostres trajectòries com a persones. **Q**

Referències bibliogràfiques

- ELLSWORTH, Elisabeth. *Posiciones en la enseñanza. Diferencia, pedagogía y el poder de la direccionalidad*. Barcelona. Ed. Akal. 2005.
- KRAVAGNA, Christian. “Working on the community. Models of participatory practice” [en línia]. Instituto Europeo de Políticas Culturales, núm. 1 (1999). <<http://bit.ly/103ySos>> [maig 2014].
- PALACIOS, Alfredo. “El arte comunitario: origen y evolución de las prácticas artísticas colaborativas” [en línia]. *Arteterapia. Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social*, vol. 4 (2009), p. 197-211. <<http://bit.ly/1rGBcqN>> [Consulta: maig 2014].
- PARRAMÓN, Ramon (dir.). *Accions reversibles. Art, educació i territori*. Vic: ACVIC Centre d'Arts Contemporànies, Eumo Editorial, 2010.
- RELATS, Vicenç. “El retorn social de la cultura” [en línia]. *Quaderns d'Acció Social i Ciutadania*, núm. 10 (octubre 2010). També disponible en línia a: <<http://bit.ly/1tzm0mT>>
- RICART, Marta; SAURÍ, Enric. *Processos creatius transformadors. Els projectes artístics d'intervenció comunitària protagonitzats per joves a Catalunya*. Barcelona: El Serbal, 2009.